

УДК 336.1

Задворних С.С.викладач кафедри фінансів
Черкаського державного технологічного університету**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ
ЗАПОБІГАННЯ ВІДМИВАННЮ «БРУДНИХ ГРОШЕЙ» В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто особливості фінансової політики України, спрямованої на зменшення обсягів тіньових потоків. Надано аналіз чинного механізму запобігання відмиванню «брудних грошей». На основі результатів проведеного дослідження розроблено комплекс рекомендацій щодо удосконалення механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні.

Ключові слова: відмивання, «брудні гроші», фінансовий механізм, корупція, тіньова економіка.

Задворных С.С. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ОТМЫВАНИЮ «ГРЯЗНЫХ ДЕНЕГ» В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены особенности финансовой политики Украины, нацеленные на уменьшение объемов теневых потоков. Дается анализ действующего механизма противодействия отмыванию «грязных денег». На основе результатов проведенного исследования разработано комплекс рекомендаций по усовершенствованию механизма противодействия отмыванию «грязных денег» в Украине.

Ключевые слова: отмывание, «грязные деньги», финансовый механизм, коррупция, теневая экономика.

Zadvornyykh S.S. IMPROVING OF THE MECHANISM OF PREVENTION OF «DIRTY MONEY» LAUNDERING IN UKRAINE

The article says about the specialties of the financial policy of Ukraine, aimed at reduction of shadow flows volumes. Given the analysis of the existing mechanism of prevention of «dirty money» laundering. Based on the results of the study is developed a complex of recommendations for improving of the mechanism of prevention of «dirty money» laundering in Ukraine.

Keywords: laundering, «dirty money», financial mechanism, corruption, shadow economy.

Постановка проблеми. З'ясування дієвості та недоліків у чинному механізмі запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні та розробка на їх основі нового чи вдосконалення існуючого механізму на тлі збільшення обсягів тіньових потоків є вкрай важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою визначення поняття фінансового механізму працювали такі вчені, як М. Пассель [1], В. Базилевич та Л. Баластрик [2]. Погляди на окремі складові механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» містяться у працях Ю. Козака [3], П. Мельника [4], В. Романюка [5], О. Грищенко [6]. А. Дреер та Ф. Шнайдер досліджували взаємозв'язок між обсягом тіньової економіки країни та рівнем корупції, а також здійснювали аналіз та оцінку причин виникнення та розглядали динаміку розвитку тіньової економіки по країнах світу [7].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у проведенні оцінки та з'ясування недоліків у чинному механізмі запобігання відмиванню «брудних грошей» та удосконаленні на їх основі існуючого механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» є важливою складовою фінансової безпеки країни. Завдяки його ефективному функціонуванню забезпечується фінансова стійкість держави. Механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» є складовою фінансового механізму держави. Наведемо визначення фінансового механізму.

Одне із перших визначень фінансового механізму у вітчизняній економічній думці було дано у монографії М. Песселя, де він визначив фінансово-кредитний механізм як складову частину єдиного механізму соціалістичного господарювання – сукупність методів, за допомогою яких використовується дія економічних законів соціалізму. І чим глибше вони пізнані та більш правильно застосовуються, тим більш ефективні рішення органів господарського ке-

рівництва, тим більш дієве використання фінансів та кредиту [1, с. 23].

В. Базилевич та Л. Баластрик пропонують таке визначення фінансового механізму: фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення [2].

Отже, є визначення фінансового механізму. Запропонуємо визначення фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей». Фінансовий механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» – це складова фінансового механізму держави, що є сукупністю економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави та контролю за використанням легальних коштів у процесі господарювання господарських суб'єктів та банківських установ з метою уникнення відмивання «брудних грошей» і зменшення збитків від тіньової діяльності для державного бюджету.

Фінансовий механізм повинен мати сферу застосування та складові. Отже, дамо характеристику фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей». Він функціонує на державному рівні та охоплює всіх суб'єктів господарювання. Тобто учасниками процесу, пов'язаного з функціонуванням фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей», є господарські суб'єкти та банківська система.

Суб'єктами забезпечення функціонування механізму є суб'єкти по детінізації фінансових потоків та ті установи і організації, що можуть формувати структурні підрозділи чи окремі структури по боротьбі з тіньовою економікою чи її складовими.

Об'єктом механізму є будь-які прояви тінізації діяльності суб'єктів господарювання.

Складовими фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» є планування і прогнозування, розрахунок фінансових показників, нор-

мативи та норми, ліміти, резерви, стимули, санкції, закони, управління, контроль.

Проаналізуємо, як реалізується виконання всіх складових механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні, які є недоліки у їх реалізації:

а) планування і прогнозування існує у вигляді розробки стратегії боротьби з тіньовою економікою та корупцією та розрахунків показників цих явищ. Планові та прогнозні показники і стратегія боротьби з тіньовою економікою виявилась не ефективними, оскільки планові обсяги та ті, які відображали органи державної статистики були значно нижчими, ніж реальні. Олівер Баллоу у дослідженні корупції в Україні за часів Януковича, що здійснювалось на замовлення Legatum Institute, а також нью-йоркського Institute of modern Russia зазначає, що масштаби корупції урядовців та високопосадовців значно перевищують будь-які з існуючих оцінок, адже практично у всіх ланках державного апарату хабарництво було свого роду системним явищем [8];

б) розрахунком фінансових показників реалізується Державною службою статистики та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та ґрунтується на спеціально розроблених оцінках. Зокрема, такою мірою для виявлення рівня тіньової економіки є затверджена Наказом Міністерства економіки України № 123 «Про затвердження методики Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009 р. методика. Розрахунок фінансових показників також здійснюється недостатньо ефективно. На сучасному етапі державна статистика не може у повному обсязі охопити всі сфери господарювання, зокрема стихійну торгівлю, корупційні діяння, нелегальний ринок оренди майна та надання послуг без офіційної сплати податків;

в) нормативи та норми – встановлюються Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, Національним банком України та міністерствами. До них відносять норми обігових коштів, ставки заробітної плати, норми витрачання коштів у бюджетних установах, норми відрахувань до фондів соціального призначення тощо. Також, згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність», НБУ встановлює обов'язкові для всіх комерційних банків економічні нормативи: мінімальний розмір статутного фонду; платоспроможність банку; показники ліквідності банку; максимальний розмір ризику на одного позичальника. У напрямі розробки та реалізації норм та нормативів здійснювалось багато кроків з боку НБУ, проте їх виявилось не достатньо. Різке падіння гривні та зниження золотовалютних запасів, зростання зовнішньої заборгованості свідчать про те, що діяльність була недостатньо ефективною та своєчасною;

г) ліміти встановлюються Національним банком, Кабінетом Міністрів та Верховною Радою. До них належать обмеження обігу готівкових коштів, допустимої суми готівкових та безготівкових коштів при розрахунках за добу, обмеження обміну та обігу валюти, ввезення/вивезення при перетині кордону грошових коштів, ембарго тощо. У сучасних умовах є досить дівими;

д) резерви формуються Національним банком України для покриття непередбачуваних витрат та стабілізації економіки в кризовий період. Як показала практика, політика формування резервів була не достатньо дієвою, оскільки сформованих резервів не вистачає на покриття державних потреб у кризовий період та належної підтримки банківського сектору.

Також останнім часом спостерігається скорочення золотовалютних резервів України, що є негативним явищем;

е) стимулами є зниження податкових ставок, пільги для зайнятих у тій чи іншій галузі, податкові канікули, амністія капіталу, здобутого певним чином. На даний час система стимулів недостатньо розвинута;

ж) санкції приймаються до фізичних та юридичних осіб, що порушили законодавство за рішенням суду за ініціативи уповноважених органів. Реалізуються у вигляді штрафів, пені, обмежень різних рівнів, виключення зі списку держзакупівель тощо. На даний час система санкцій є недостатньо жорсткою, про що свідчать численні порушення. Це призводить до того, що нерідко порушникам вигідніше порушувати законодавство та сплачувати штрафи, ніж дотримуватися законодавства. Лише одним із багатьох прикладів цього слугує Стаття 231. «Розмір штрафних санкцій» Господарського кодексу України. Нею передбачено штрафні санкції за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) у розмірі 20% вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг), а за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1% вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожний день прострочення, а за прострочення понад тридцять днів додатково стягується штраф у розмірі 7% вказаної вартості;

з) закони приймаються Верховною Радою України для регулювання питань, пов'язаних з економічною діяльністю суб'єктів господарювання. Прикладом такого закону у боротьбі з легалізацією злочинного капіталу є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 р. Законодавча база з питань запобігання тінізації економіки потребує реформування;

и) управління протидією легалізації «брудних грошей» також реалізується нераціонально. Немає чітко виділеного органу чи структури, яка б в єдиному порядку займалася справами, пов'язаними з тінізацією економіки та корупцією. Справами, пов'язаними з відмиванням «брудних грошей» згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 р. повинен займатися Спеціально уповноважений орган, який є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Діяльність такого ж органу передбачена Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 р. Проте його діяльність не є спеціалізованою суто на відмивання «брудних грошей» та корупції, що значно знижує його ефективність. Також негативним моментом є те, що наразі усі структури, які причетні до розслідування таких злочинів, підпорядковані управлінському апарату. Тобто апріорі не зацікавлені у розслідуванні, якщо до таких справ причетний хтось із високопосадовців;

к) контроль за справами, пов'язаними з відмиванням «брудних грошей», покладено на Спеціально уповноважений орган, Фінансову інспекцію, Держ-

жавну службу фінансового моніторингу, Державну фіскальну службу та Національний банк України.

Як показала практика, чинний механізм запобігання відмивання «брудних грошей» в Україні виявився недостатньо ефективним, що призвело до масового відтоку коштів із держави саме завдяки високопосадовцям. Аналіз реалізації цього механізму дав змогу виявити недоліки практично у всіх його складових.

На основі аналізу недоліків складових чинного механізму запобігання відмивання «брудних грошей», було розроблено рекомендації для вирішення цієї проблеми. Ці рекомендації систематизовано за такими напрямками:

У громадській діяльності:

- для більш об'єктивної оцінки та прогнозування рівня тіньової економіки необхідно залучення незалежних експертів, експертів FATF, а також таких незалежних організацій та проектів, як Corrupt UA, створеного за підтримки посольства Королівства Нідерланди в рамках програми Matra, що є відкритою платформою моніторингу корупційних правопорушень, та Центр Протидії Корупції – громадська організація, яка об'єднує експертів з юридичного, медійного та громадсько-політичного секторів, які коренем ключових проблем розвитку України вважають корупцію. Упродовж останніх років до рекомендацій та результатів досліджень цих організацій не було належної уваги з боку уряду, проте їх дослідження можуть бути корисними в сучасних умовах.

У банківській системі:

- в якості додаткового стабілізаційного заходу доцільно зобов'язати збільшити відрахування до резервного фонду на покриття можливих втрат за всіма статтями активів та позабалансових зобов'язань для банків з основною частиною іноземного капіталу зі зберіганням цих коштів на рахунках НБУ. Також ефективним є залучення ЗМІ та постійне інформування населення про будь-які зміни у секторі економіки;

- в якості додаткового заходу удосконалення у секторі лімітів пропонується впровадити контроль та обмеження при використанні Bitcoin;

- доцільно впровадити додатковий контроль за формуванням державних резервів та надавати гласності їх обсяги та використання. Це буде додатковим важелем контролю. В якості додаткового джерела наповнення цих фондів пропонується впровадити додатковий збір з великих підприємств та підприємств іноземної власності у розмірі 0,5% від їх доходу.

У нормативно-правовій базі:

- в сучасних умовах для розвитку галузей та залучення іноземних інвестицій доцільно використовувати стимули по відношенню до стратегічно важливих галузей та перспективних, які можуть привабити іноземних інвесторів чи товари, роботи, послуги яких матимуть попит на зовнішньому ринку;

- потрібно ввести санкції для підприємств, що використовують нелегальну працю з урахуванням масштабів підприємства. Наприклад, до малих підприємств та підприємств місцевого значення можна застосовувати штрафні санкції, пропорційні кількості нелегально працюючих та часу їхньої зайнятості, якщо його можна вирахувати, а для великих підприємств в якості санкції може застосовуватися вилучення зі списку державних закупівель на певний час чи позбавлення можливості отримувати іноземні інвестиції на певний час. Такі зміни дозволять скоротити чисельність нелегально зайнятих працівників та компенсувати втрати бюджету від нелегальної зайнятості;

- потрібно введення спільної відповідальності підприємств-партнерів за нелегальних працівників, несплачені чи сплачені не в повній мірі відрахування до соціальних фондів або приховану заробітну платню. Для незначних порушень доцільно ввести обов'язкову виплату недоотриманих соціальними фондами та бюджетом коштів у п'ятикратному розмірі з кожного із партнерів. У випадку масштабних шахрайств – обмеження діяльності підприємств на певний термін шляхом недопуску до участі у масштабних та зарубіжних проектах, вилучення зі списку держзакупівель чи держзамовлень, недопуск до отримання іноземних інвестицій;

- для вдосконалення законодавчої бази потрібно впровадити бінарну відповідальність за дачу хабара, а також звільняти від відповідальності та гарантувати анонімність особам, які повідомляють про хабарництво з боку чиновників та урядовців, це допомогло б суттєво знизити рівень хабарництва серед чиновників та полегшити роботу представників податкової служби та Міністерства внутрішніх справ. Для цього слід внести зміни до Закону України «Про боротьбу з корупцією», а саме: доповнити статтю 5 розділу 2 чи доповнити розділ 2 додатковою статтею, яка включала би вищезазначені пропозиції. Також потрібно внести зміни до статті 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність», а саме – внести до пункту 3 Міністерство доходів і зборів. А вже на сьогоднішній день у випадку підозри чи провадження справи про корупцію чи тінізацію надсилати запит на розкриття державної таємниці мають право лише органам прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України. У випадку підозри про неправомірну економічну діяльність фізичної чи юридичної особи Міністерство доходів і зборів України, остання не може отримати необхідну інформацію і повинна звернутися до вищезазначених структур чи передати справу до їх відомства, що значно ускладнює роботу, спричиняє до витрат зайвого часу та бюджетних коштів. Також потрібно особливою статтею у Законі України «Про банки та банківську діяльність» виділити розрахунки з використанням біткоїнів та розробити механізм їх регулювання. Необхідним є розробка законодавства, що містило б чіткі критерії економічної кіберзлочинності та санкції за такі злочини. А вже Конвенція про кіберзлочинність не містить такої інформації та приписів;

- досвід країн із низьким рівнем тіньової економіки показує, що діяльність спеціалізованих служб по боротьбі з корупцією та тіньовою економікою є ефективною, отже заснування такої організації за зразком Бюро по боротьбі з шахрайством, яке б стало незалежним органом кримінальної юстиції було би корисним і для України. Така організація повинна мати державне фінансування, проте бути незалежною від органів влади, хоч і підконтрольною Державній службі фінансового моніторингу. До складу такої організації необхідно включити фахівців у галузі фінансів, права, спеціалістів у сфері електронних технологій, представників міліції, СБУ. Представників такої структури слід наділити правом повного доступу до інформації, необхідної для розслідування. Проте винесення вироку у справах, пов'язаних із корупцією та шахрайством, слід покласти на прокуратуру та суди. Оскільки СБУ має великий досвід у протидії та розслідуванні злочинів, доцільно на базі вже існуючої Служби виокремити окремий підрозділ, не збільшуючи при цьому штат працівників. Спеціалістів різних відомств та державних підрозділів доціль-

но залучати у випадку провадження справ без відриву від основного місця зайнятості. Це допоможе не лише заощадити бюджетні кошти на створення нових підрозділів та робочих місць, а й підвищить ефективність роботи, оскільки допоможе покращити співпрацю між різними ланками влади та прискорить обмін інформацією. Реалізувати це, зокрема, можна за рахунок виділених США Україні коштів на боротьбу з тіньовою економікою.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Чинний механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні є недосконалим. Запропонований механізм відрізняється від чинного врахуванням додаткових параметрів, що впливають на тінізацію економіки, врахуванням зарубіжного досвіду та поступовою його імплементацією з приведенням національної системи боротьби з відмиванням «брудних грошей» у відповідність до міжнародних стандартів, що особливо важливо в умовах євроінтеграції. Також він враховує усі сфери господарювання та, на відміну від існуючого, приділяє особливу увагу корупції чиновників та діяльності недержавних організацій з боротьби з корупцією та легалізацією тіньового капіталу. Він розрахований на довготривалу перспективу та чітко розмежований на етапи впровадження реформ. Також механізм охоплює усі ризикові стосовно легалізації «брудних грошей» сфери в Україні та містить пропозиції щодо вирішення вже наявних та запобігання потенційних загроз з боку легалізації тіньового капіталу.

Запропонований механізм є корисним у сучасних умовах, оскільки відповідає вимогам міжнародного законодавства, що важливо в умовах євроінтеграційних процесів. Також він пристосований до українських особливостей у фінансовій, законодавчій сфері та стосовно відмивання «брудних грошей». Спираючись на зарубіжний та власний, вітчизняний, досвід, він допомагає запобігти тим недолікам, які є в чинному механізмі, та працювати на випереджен-

ня стосовно протидії відмиванню «брудних грошей» в Україні, оскільки розрахований і на перспективу. Він може бути застосований державними структурами як в умовах економічної стабільності, так і кризових явищ в Україні.

У подальших дослідженнях доцільно сконцентрувати увагу на дослідженні діяльності як державних, так і недержавних організацій по боротьбі з тіньовою економікою та корупцією, адже проблема тіньової економіки та корупції залишається невирішеною в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пессель М.А. Финансово-кредитный механизм интенсификации общественного производства. – М. : Финансы, 1977.
2. Базилевич В.Д. Державні фінанси : навч. посіб. / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик ; за заг. ред. В.Д. Базилевича. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
3. Козак Ю.Г. Міжнародна макроекономіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/192649728-ekonomikamizhnarodna_makroekonomika_kozak_yug.html.
4. Відмивання грошей: кримінально-правова кваліфікація, запобігання злочинності, законодавство та міжнародний досвід : навчальний посібник / Азаров М.Я., Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Жвалюк В.Р. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004.
5. Проблеми боротьби з відмиванням «брудних» грошей в Україні Романюк В.С., ас. Британська Н.Н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67425.doc.htm.
6. Грищенко Олександр Проблеми боротьби із «відмиванням брудних коштів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1816>.
7. Dreher A., Schneider F. Corruption and the shadow economy: an empirical analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.123.1087&rep=rep1&type=pdf>.
8. Oliver Bullough Looting Ukraine: How East and West Teamed up to Steal a Country [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.li.com/docs/default-source/publications/ukraine_img_a4_web.pdf.